

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

helst tvekan en talang värd uppmuntran och stöd. Efter några kritiska kallduschar och fördjudad beläsenhet kommer han säkert att återvända med ett större arbete om romantiken, där de verkligt nya insikter han vunnit vaskats fram ur allmängodset.

Det vore också orättvist att inte ge sig tid att precisera några av de kritiska invändningarna mot *Den romantiske bevægelse*. Till att börja med undersökningsobjektet. Är det romantiken i allmänhet Gjesing avser eller bara den danska eller den dansktyska med vissa förgreningar upp till Sverige? Här får hans urval av citerade författare stå som enda svar: förutom en rad danska författare figurerar Kant, Fichte, Schelling, Novalis och några andra tyska namn samt Atterbom och Almqvist med vardera något citat. Mycket av det författaren säger om människans förhållande till kosmos hade bättre kunnat exemplifieras ur Stagnelius skrifter än ur de mediokra Ingemannstexter, ofta av mycket sent datum, som anförs. Och både Geijer och Tegnér skulle kunnat bidra med utmärkta citat i flera av Gjesings kapitel. Men förmodligen är det den danska romantiken sedd mot tysk bakgrund som han har i tankarna. Varför då inte säga detta rent ut? Impulserna från England och Frankrike berörs nämligen inte alls.

Avgränsningen i tiden kan också diskuteras. Inte sällan leder Gjesing läsaren in i den Kierkegaardska tankevärldens labyrinter. Beror detta på att han räknar Kierkegaard till romantiken eller på att han tycker sig finna slående om också sena formuleringar för centrala tankar i den egentliga romantiken eller helt enkelt på att han råkat läsa Kierkegaard med stor behållning och entusiasm? Frågor av den typen får man inget svar på.

Så till det viktigaste, valet av »basala grunddrag» i romantiken. De drag Gjesing framhäver är tvevelsutän alla viktiga, men det är ett par som på ett fatalt sätt kommit bort. Det ena är historismen, romantikens upptäckt av den historiska utvecklingen som en andens uppenbarelseform och dess historiska självförståelse, varav sedan följer både forntids- och medeltidssvärmeri, både filologiskt mytologiskt intresse och nationell väckelse. Det andra draget skulle kunna kallas det tragiska eller det demoniska. I sin utläggning av romantikens strävan att överbrygga den Kantska dualismen mellan världen i sig och fenomenvärlden framhäver Gjesing med rätta den mäktiga tendens mot enhet som tar sig uttryck bl. a. i Schellings identitetsfilosofi. Men han glömmor bort den för de flesta romantiska diktare och filosofer kvarstående sprickan i universum, deras ständiga tal om avfallet från idévärlden, om den åt döden hemfallna skapelsens dunkla nattsida som också är människosjälens nattsida, om den bittra motsatsen mellan makten att begära och tvånget att försaka, om den ende försonaren i denna världen som heter Död,

om konsten inte bara som åkallan utan som besvärjelse.

Visst känner väl Knud Bjarne Gjesing till dessa ting men de passade kanske inte så väl in i hans »skiss till generell karakteristik». Men i andra avseenden pekar den på väsentligheter. Låt mig sluta med ett citat som visar Gjesing när han är som bäst. Det gäller romantikens hopp om att kunna skapa en universalkonst som också skulle vara en universalvetenskap:

»Grundplanen til den universelle epistemologi, romantikken ønskede at skabe, er selv i sin ufuldendthed imponerende. Med en enestående vilje til harmoni og enhed søgte man at sammентаenke naturvidenskab, filosofi, moral, historie, æstetik og religion for i denne syntese at grunde den i sandhed humane videnskab. Forsøget mislykkedes [...] Elementerne i den spændingsfyldte universalvidenskab bevægede sig snart atter bort fra hverandre i forskellige retninger, men alle var dog mærkede af mødet. Her dannedes kimen til så forskellige fænomener som nationalismen, folkelige oprørsbevægelser, marxismen, national-socialismen, det psykologiske og det historiske menneskesyn, individualismen og den moderne anarkisme. Romantikken formåede ikke at fastholde sin syntetiserende tænkning. Men den iværksatte en frugtbar konfrontation» (s. 43, 44).

Gjesing är som synes inte rädd för att ta munnen full med stora ord. Ytterligare några munfullar, väl tuggade och smälta, skall förhoppningsvis utgöra näring åt det mästarprov vi väntar på från denne oräddes gesäll.

Staffan Bergsten

John Carey: *The Violent Effigy. A study of Dickens' imagination*. Faber and Faber. London 1973.

Inför den komiska och realistiska traditionen inom engelsk romankonst har litteraturforskningen och kritiken reagerat på olika sätt. En extrem ståndpunkt exemplifieras av Ian Watts klassiska bok *The Rise of the Novel* (1957). Där hävdas mycket bestämt, att en människoskildring byggd på karikatyr och komisk överdrift är estetiskt underlägsen en psykologiskt och subjektivt inriktad framställning. Konsekvensen blir, att Watt ser Richardson som en seriös romanförfattare av helt annan dignitet än Fielding. På motsvarande sätt har andra kritiker velat hävda, att Dickens måste värderas lägre än vissa av sina samtida författare, t. ex. George Eliot.

En annan skola har sökt åstadkomma en äre- räddning av Dickens genom att tillskriva hans romaner långtgående estetiska och allegoriska komplikationer, som knappast kan ha varit medvetna för författaren själv.

Båda dessa synsätt avvisar Carey bestämt i förordet till sin bok. I textanalyserna tar han också avstånd från de mest fantasifulla konstruktionerna inom Dickensforskningen, t. ex. att Quilp i *The Old Curiosity Shop* skulle vara att betrakta som en i detalj genomförd allegori över affärlivets och industrialismens ondska. Däremot diskuterar han på fullt allvar andra hypoteser av liknande art, exempelvis att dimman i *Bleak House* betecknar den okunnighet i vilken romanens personer lever, eller t. o. m. är avsedd som en symbol för »the obscurity of the legal system». Carey tycks inte tillräckligt konsekvent i sin uppgörelse med dylika tendenser och uppslag inom Dickensforskningen.

Ett av de intressantaste kapitlen behandlar tendensdiktaren Dickens. Huvudtesen är att Dickens i ideologiskt avseende var mycket inkonsekvent, och att han delade de flesta av den viktorianska epokens sociala fördomar. Brevet visar ett tydligt förakt för de socialt utslagna, och med överlägsen ironi berättar Dickens ofta om besök på fattighus och asylter. Samma attityd är vanlig också i romanerna. För Dickens finns obestriddligen något humoristiskt i de svältande barnens lidanden i *Oliver Twist* och *Nicholas Nickleby*. Därmed förfelar han sitt syfte, förutsatt att detta varit den sociala indignationsdiktarens: »The result of the irony is not to make the social criticism more bitter. On the contrary, the pity or anger we would normally feel at the sufferings of the little victims is extinguished in laughter. Dickens quite consciously misrepresented his subject. He did not wish to provoke anger or reform so much as to retain a large and lucrative audience.» (s. 71.)

Dickens framställs som en komisk författare, inriktad på att roa sin publik för stunden. När han behandlar aktuella samhällsproblem sker det i första hand på grund av de humoristiska effekter ämnet tycks honom medge. John Careys argumentation blir alltså en exakt parallell till den tes som René Bray driver i sin kända bok *Molière, homme de théâtre* (1952). I polemik mot tidigare forskning bestrids där bestämt existensen av moraliserande syfte och tendens i Molières komedier.

Ett par av kapitlen i Careys bok är relativt intressanta, och utmynnar endast i truismer. Så är det exempelvis förspild möda att söka påvisa vad som är uppenbart för var och en som läser en roman av Dickens, nämligen att dygdemönstren är skäligen ointressanta medan skurkarna och hypokriterna fäster sig i minnet.

Däremot lyckas Carey avvinna ett så omskrivet ämne som Dickens' komiska människoskildringar nya synpunkter. Han utgår från ett välbekant faktum, att individen ofta reduceras till en karaktéristisk detalj på bekostnad av personligheten i övrigt. Det kan röra sig om ett ansiktsuttryck eller en gest. Det kan också vara fråga om olika attribut;

ett träben, en konstgjord hand, en peruk, ett uppseendeväckande klädesplagg. Personen bryts ner till fragment, vad som återstår är en detalj löst ur sitt sammanhang. Den levande människan ersätts av en död avbild, blir som en vaxfigur eller docka med evigt samma oföränderliga karaktéristika och utseende.

I gengäld förefaller döda ting äga ett eget liv i Dickens' romaner; porträtt och statyer tycks röra sig och vilja tala. Det uppstår ett egendomligt gränsland mellan liv och död, där Dickens' komiska fantasi är som starkast och mest engagerad.

Dickens hyste en väl dokumenterad fascination inför döden. Under sina resor försummade han sällan att besöka avrättningsplatser och bårhus. I dessa morbida intressen vill Carey se en personlig bakgrund till Dickens' benägenhet att devitalisera och upplösa sina människor i fragment. Tanken tycks mig mycket intressant, men svår att verifiera.

Märkligt nog ger Carey aldrig några sidhänvisningar, trots att hans framställning vimlar av citat från Dickens' brev och romaner. Det minskar tyvärr användbarheten av en bok, som annars innehåller åtskilliga originella iakttagelser och lockande uppslag.

Conny Svensson

Kathryn Ksiah Sklar: *Catharine Beecher. A Study in American Domesticity*. Yale University Press 1973.

Årtiondena kring 1800-talets mitt är, sedda ur kvinnohistorisk synpunkt, en kritisk period i Förenta Staternas utveckling. Då föddes kvinnorörelser, som började höja krav på politiska rättigheter. Men samtidigt intensifierades också kulturen av hemmet och av kvinnan som dess centralgestalt — en idealbildning, som satt spår i liv och litteratur ända in i våra dagar. I sin biografi över Catharine Beecher har Kathryn Ksiah Sklar velat åskådliggöra denna viktiga period genom att inrikta sig på en enda kvinna. Dock inte vilken kvinna som helst, utan en personlighet, som hade förmåga att i tal och skrift utöva en betydande påverkan av opinionen. Catharine Beecher styrde utvecklingen bl. a. genom sin bok *Treatise on Domestic Economy*, som omtrycktes nästan varje år från 1841 till 1856. Men också hennes eget livsöde kan användas som typexempel för den som vill studera relationerna mellan kvinnorna och det amerikanska samhället. Sklars avhandling tjänar alltså dubbla syften, båda väl genomförda. Det är endast sällan som balansen rubbas, då det stora arkivmaterialet förleder författaren till en överrikedom på detaljer.

På bokomslaget presenteras Catharine Beecher som syster till Harriet Beecher Stowe. I våra dagar kanske det behövs. Men före Onkel Toms stuga — som f. ö. också den bär spår av Catharine Beechers